

ВІДТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГАЛУЗЕВОЇ СУБКУЛЬТУРИ В ПЕРЕКЛАДІ КІНЕМАТОГРАФІЧНИХ ТВОРІВ

Шафігуліна В. О.

Національна академія Національної гвардії України

Статтю присвячено дослідженню особливостей мовленнєвої поведінки представників галузевої субкультури фізиків в перекладі кінематографічних творів. У роботі окреслено поняття комунікації, міжкультурної комунікації та галузевої субкультури, визначено труднощі перекладу кінематографічних творів, з'ясовано особливості галузевої комунікації та встановлено специфіку відтворення термінів і професіоналізмів у перекладі.

Основний зміст дослідження становить аналіз особливостей, що характеризують мову представників субкультури фізиків, зокрема: синтаксичних, лексичних (вживання спеціальної лексики (фізичної термінології) у контексті розмовної лексики, заміна простих словесних конструкціями з термінами) та стилістичних.

Висвітлено специфіку англомовної субкультури фізиків і їх відмінність з вітчизняною субкультурою. Обґрунтовано необхідність урахування відмінності при перекладі для адекватного розуміння мови англомовної субкультури. У дослідженні виявлено такі відмінні особливості англомовної субкультури фізиків: розбіжність з українською субкультурою в розумінні деяких понять (однією з особливостей англомовної субкультури фізиків є розбіжність з українською субкультурою в розумінні поняття матерії (matter), що охоплює в англійській субкультурі тільки речовину, тоді як в українській – речовину і поле), різне визначення величин. З'ясовано, що при перекладі професіоналізмів доцільно використовувати опис та перекладацький коментар, оскільки професіоналізми не входять до складу загальновикористовуваної лексики і часто їх буквальный переклад не відображає змісту та емоційної забарвленості, переклад професіоналізмів іноді є важким для розуміння через неясну етимологію, відсутність логічних зв'язків і вузьку сферу використання. При перекладі термінів на позначення технічних процесів, характерних для цього виду діяльності, може використовуватися транскрипція або транслітерація.

Ключові слова: міжкультурна комунікація, галузева субкультура, кінотекст, перекладацькі трансформації.

Shafihulina V. O. Rendering the features of branch subculture in the translation of cinematographic works.

The article is devoted to the study of the speech behavior peculiarities of representatives of the branch subculture of physicists in the translation of cinematographic works. The concepts of communication, cross-cultural communication and branch subculture are outlined in the work, translation difficulties of cinematographic works are determined, the peculiarities of branch representatives communication are determined and the features of terms and professionalisms rendering in translation is determined.

The main content of the study is the analysis of the features characterizing the language of the representatives of the of physicists subculture such as: syntactic features, lexical features (the use of special vocabulary (physics) in the context of spoken vocabulary, the replacement of simple expressions by terms) and stylistic features.

The features of the English-language physicists subculture and their difference from the national subculture are highlighted. This difference must be taken into account during translating for an adequate understanding of the language of the English-language subculture. The study found the following distinctive features of the English subculture of physicists: dissimilarity with the Ukrainian subculture in understanding the concepts (one of the features of the English language subculture of physicists is the dissimilarity with the Ukrainian subculture in understanding the concept "matter", covering only matter, and in the Ukrainian subculture this concept covers matter and field), different definition of quantities. It has been found out that while translating the professionalisms it makes sense to use the description and translation commentary, since professionalisms are not the part of the commonly used vocabulary and often their literal translation does not reflect the content and emotional color. The translation of professionalism is often difficult due to obscure etymology, the lack of logical connections and a narrow area of use. However, translated terms related to technical processes typical for this branch can be transcribed or transliterated.

Key words: cross-cultural communication, branch subculture, film text, translation transformations.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У науці про теоретичні та практичні аспекти комунікації – теорії комунікації, яка в нашу добу перебуває в стані розквіту, стала помітною прогалина: на тлі великої кількості праць щодо загальних проблем комунікації недостатньо вивченим виявився галузевий її варіант. Тим часом специфіка галузевої комунікації є очевидною: будь-

яка глобальна мета – інформування, критичний аналіз чи переконання – відрізняється у сфері реклами, політики, педагогіки, військової, перекладацької діяльності. Усе окреслене свідчить про актуальність порушеної проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття міжкультурної комунікації виникло в середині ХХ століття і пов'язане з іменами таких вчених,

як Е. Голл, К. Клакхон, А. Кребер, Л. Самовар та ін. Питання теорії міжкультурної комунікації, у яких відбито спробу пояснити цей феномен з різних точок зору, порушували західні дослідники К. Бергер, А. Вежбицька, Е. Гірш, Е. Голл, Г. Гофстеде, С. Даль. Важливий внесок у вивчення міжкультурної комунікації як соціального феномену робили С. Верещагін, Т. Грушевицька, Б. Єрасов, С. Тер-Мінасова. У контексті міжкультурної комунікації актуальними є проблеми глобалізації культури та взаємодії цивілізацій. В Україні предметне поле досліджень у межах проблематики «міжкультурна комунікація» випрацьовували В. Андрущенко, О. Гриценко, І. Дзюба, П. Донець, Г. Касьянов, М. Кушнар'ова, О. Михайлова, Л. Нагорна, Л. Пелепейченко, П. Скрипка. Водночас необхідно зазначити, що низка теоретичних та практичних питань, які стосуються впливу міжкультурної комунікації на розвиток сучасного суспільства загалом та на індивіда зокрема, є недостатньо дослідженими.

Формулювання мети та завдань статті.

Метою дослідження є виявити особливості галузевої субкультури фізиків та обґрунтувати способи їх відтворення в перекладі кінематографічних творів. Досягнення мети потребує виконання таких **завдань**: провести уточнення і доповнення понятійного і термінологічного апарату; узагальнити інформацію про специфіку перекладу кінематографічного твору; визначити труднощі перекладу термінів та професіоналізмів; виявити особливості галузевої субкультури фізиків; відтворити інформацію про галузеву субкультуру фізиків в перекладі скриптів з кінематографічного твору «Теорія великого вибуху».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Питання взаємовідношень мови та культури обговорюють уже протягом багатьох років, та все ж воно залишається й досі до кінця не з'ясованим.

Багато вчених, дефінуючи поняття мови, серед головних функцій мови називають засіб комунікації, вираження думки. За визначенням Е. Сепіра, мова – це комунікативний процес, який відомий кожному в суспільстві [8, 237].

Комунікація – це спілкування між особами, метою якого є обмін інформацією для досягнення взаєморозуміння [4, 20]. «Міжкультурна комунікація – взаєморозуміння учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [9, 13].

Тісний зв'язок мови та культури очевидний, але деякі вчені вважають, що мова і культура є різними за змістом і функціями. Другу точку зору розвинуто і уточнено в роботах С. Г. Тер-Мінасової [9], яка характеризує взаємини мови і культури з різних позицій: мова як дзеркало культури, мова як знаряддя культури.

Поняття «субкультура» постає як цілісне суверенне утворення всередині загальноприйнятої культури, яке відрізняється власними звичаями та нормами. Представники субкультури мають та оберігають власні закони, за якими вони живуть і протиставляють їх загальноприйнятій культурі [8, 422].

Галузева субкультура – сукупність норм та традицій, властивих певному галузевому середовищу,

що включає в себе: стереотипи поведінки, особливості способу життя, форми повсякденного дискурсу, символіку та атрибути [8, 430].

Ураховуючи мовні особливості кінематографічного твору, слід приділити особливу увагу поняттю кінотексту. Кінотекст як найбільш типова форма креолізованого тексту (він має вербальний та невербальний складник) виконує комунікативну функцію. Кінотекст – це завершене, зв'язне повідомлення, що виражається за допомогою лінгвістичних або індексних знаків, організованих відповідно до задуму колективного автора за допомогою кінематографічних кодів, і що зафіксоване на матеріальному носії та призначене для відтворення на екрані і аудіовізуального сприйняття глядачами [2, 108].

Художнім є кінотекст, особливістю якого є системність та стилізоване розмовне мовлення. Не художнім є текст, у якому домінують індексальні знаки і наукова або публіцистична мова. Для адекватного перекладу художнього кінотексту необхідне застосування перекладацьких трансформацій.

Перекладацькі трансформації – один із основоположних термінів, якими описують переклади, які включають міжмовні перетворення, перебудування одиниць мови оригіналу, операції перевираження змісту чи перефразування для досягнення перекладацького еквівалента.

Характерною особливістю при перекладі художнього кінотексту є використання здебільшого лексичних трансформацій як різновиду перекладацьких. Лексичні трансформації – це різні зміни лексичних елементів з метою еквівалентної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Вони застосовуються тоді, коли словникові відповідники слова мови оригіналу не можуть бути використані у перекладі з причин невідповідності значенню чи контексту. У процесі перекладу передусім визначають, яким способом доцільніше перекласти та як має виглядати представлений початковий оригінальний текст в перекладацькій культурі – повністю або частково.

Визначення особливостей перекладу кінематографічних творів, що висвітлюють особливості певної галузевої субкультури, є важливим, оскільки зараз існує багато кінематографічних творів подібної тематики, демонструється галузева субкультура медиків, вчителів, офіцерів поліції та багато інших, а отже, необхідно чітко розуміти мовленнєві особливості цих субкультур для врахування їх при перекладі. Джерелом нашого дослідження слугували скрипти тридцятисерійного фільму «Теорія великого вибуху». Опрацьовано мікротексти (85 одиниць, отриманих способом суцільного добору), що ілюструють особливості галузевої субкультури фізиків. Крім того, виконано переклад зазначеного добору кінематографічного твору. Аналіз фактичного матеріалу дав змогу виявити такі особливості субкультури фізиків:

1. Загальна освіченість і широкий світогляд представників цієї субкультури:

Sheldon: Thailand has had the fork since the latter half of the nineteenth century. Interestingly they don't

actually put the fork in their mouth, they use it to put the food on a spoon which then goes into their mouth (3)

Шелдон: В Тайланді користуються вилками з другої половини ХХ століття. Цікаво, що вони не використовують вилки для того, щоб підносити їжу до рота, вони використовують їх для того, щоб покласти їжу в ложку, і тільки за допомогою ложки вони кладуть їжу до рота.

2. Ефективність використання знань з галузі фізики в повсякденному житті. Наведемо приклад:

In winter, that seat is close enough to the radiator to remain warm, yet not so close as to cause perspiration. In the summer, it's in a cross breeze created by opening windows there and there. It faces the television at an angle that's neither direct, discouraging conversation, nor so far wide as to create a parallax distortion. I could go on, but I think, I've made my point (3)

Взимку це місце досить близько до обігрівача, але не настільки близько, щоб змусити спотіти. Влітку воно якраз на шляху повітряних потоків з відкритого вікна там і там. Воно під таким кутом від телевізора, що й не прямо, тому і звук хороший, але й не так далеко, щоб створити спотворення картинки. Я можу продовжувати, але суть зрозуміла.

3. У мовленні представників субкультури фізиків виявлено такі особливості:

3.1) синтаксичні особливості:

– часте вживання умовного способу:

If he left the plane, before it hits its target, it will not have gone through both slits – Якщо він покине літак, до того як влучить в ціль, він не пройде через обидві щілини (2);

– часте вживання модальних дієслів:

He should use a differential to solve for the area under a curve – Йому слід використати диференціал, щоб знайти площу під кривою (3);

– збереження прямого порядку слів у реченнях:

Dr. Cooper, I've read everything you've published. I especially liked your paper on grand unification using string-network condensates and was wondering how you determined that three-dimensional string-nets provided a unified picture of fermions and gauge bosons? – Доктор Купер, я прочитала все, що Ви опублікували. Особливо мені сподобалась Ваша стаття про єдину теорію поля на основі струно-мережевих конденсатів, і мене вражає, як Ви визначили, що тривимірні струнні мережі забезпечують єдину картину ферміонів і каліброваних бозонів (3);

– тенденція до використання складних речень:

It's just some quantum mechanics with a little string theory doodling around the edges and that part is just a joke (1) – Тут децю з квантової механіки з теорією рядів і кара кулями по краях і ця частина всього лиш жарт.

3.2) лексичні особливості:

– заміна простих висловів конструкціями з термінами:

That has a negative social implication (1) – У цього будуть позані соціальні наслідки; You're lactose intolerant – У тебе алергія на лактозу;

– уживання спеціальної лексики (фізичної термінології) у контексті розмовної лексики:

Well, that may be the proximal cause of our journey, but we both know it exists in contradistinction to the higher level distal cause (3) – Добре, це може бути можливою причиною нашої поїздки, але ми обидва знаємо, що вона відрізняється від істинної причини;

3.3) стилістичні особливості:

– використання оксюморона для демонстрації двоякості настрою мовця:

So funny. But the idea that you might be able to incorporate gravity, I have to tell you, I found it awfully nice (2). – Смішно. Але ідея, що ми можемо об'єднати сили гравітації, як на мене, жахливо чудова;

– пояснення звичайних речей у вигляді гіпотез, теорем:

Your hypothesis is completely disconfirmed by all the data. Mummies and zombies are the exact same thing (3) – Твоя гіпотеза повністю спростована за всіма даними. Мумії та зомбі – однакові.

На основі аналізу теоретичних положень щодо застосування різних способів і прийомів перекладу зроблено висновки про відтворення особливостей галузевої субкультури в перекладі кінематографічних творів.

З опертям на скрипт із серіалу «Теорія великого вибуху» виконано переклад, що відображає частоту застосування різних прийомів перекладу з поясненням вибору кожного зі способів.

Під час перекладу були виявлені особливості англійської субкультури фізиків і їх відмінність з вітчизняною субкультурою. Цю відмінність необхідно враховувати при перекладі для адекватного розуміння мови англійської субкультури в перекладі. Однією з особливостей англійської субкультури фізиків є розбіжність з українською субкультурою в розумінні поняття матерії (matter), що охоплює в англійській субкультурі тільки речовину, а в українській субкультурі – речовину і поле:

Приклад 1. *Leonard: Yeah, we're examining the radiation levels of photomultiplier tubes for a new dark matter detector (2)*

Леонард: Ми вивчаємо рівні радіації в трубах фотомножника для темного поле-речовинного детектора.

Вирізняє обидві субкультури і визначення понять. Для української субкультури більш характерним є розширене визначення. У наведеному прикладі в українському визначенні стає зрозуміло, що йдеться про фізичну величину, а не про явище:

Приклад 2. *Ramona: It's unbelievable! It's paradigm-altering! But force is press or pull... (3)*

Рамона: Це неймовірно! Парадигмо-змінююче! Але сила – це кількісна міра механічної взаємодії тіл...

Іншою особливістю мовленнєвої поведінки англійських субкультур також можна вважати невелику кількість синонімів до певного терміна, тоді як в українській субкультурі ситуація протилежна:

Приклад 3. *Leonard: I don't know, I feel somewhat like an inverse tangent function that's approaching an asymptote. And what about your soft body? (3)*

Леонард: Я не знаю, я відчуваю, як зворотна функція тангенса наближається до асимптоти. А що так з твоїм м'яким (нерідким, негазоподібним, неплазмовим) тілом?

У процесі перекладу скриптів, що відображають галузеву субкультуру фізиків, ми стикнулись з низкою проблем. Однією з них є розуміння, що професіоналізми часто містять загальноживані слова і вислови, які мають інший зміст, коли вживаються в специфічній сфері. Ігнорування вузького значення слова і його переклад в більш широкому значенні можуть спричинити помилки. Наведемо приклади.

Приклад 4. Sheldon: Size ratio was all wrong. Couldn't visualize it. Needed bigger **atoms**. You can start sorting **protons** and **neutrons** while I build carbon atoms (1)

Шелдон: Неправильно вибрав співвідношення розмірів. Не можу їх візуалізувати. Потрібні більші **атоми**. Ти можеш почати сортувати **протони** і **нейтрони**, поки я буду споруджувати вуглецеві атоми.

У цьому випадку найпростіше і найефективніше зробити транскрипцію професійних термінів (атом, протон, нейтрон), ніж пояснювати його значення; термін поширений в цій галузі.

Приклад 5. Sheldon: Electrons move through graphene, act as if they have no mass... But the the **potential** energy of the atomic nucleus (1)

Шелдон: Електрони проходять крізь графін так, наче у них нема маси... Але **внутрішня** енергія ядра атома.

Потенційна енергія може використовуватись тільки в електричному колі. У цьому випадку доцільніше використати внутрішню енергію. В стандартному словнику немає належного значення, а тому необхідне пояснення вузького значення слова.

Приклад 6. Sheldon: Is that really necessary? Good Lord. **The interference pattern in the fracture**. The motion of the wave through the molecular structure. I've been looking at it all wrong. I can't consider the electrons as particles. They move through the graphene as a wave. It's a wave! (3)

Шелдон: А без цього не можна? Господи всемогутий. **Це міграційний член фракції**. Рухи хвилі через молекулярну структуру. Я неправильно дивився на це. Не можна сприймати електрони як частки. Вони рухаються крізь графін хвилями. Це хвилі.

Іншою проблемою перекладу специфічної професійної лексики є неналежний переклад у звичайних словниках. У таких випадках необхідно використовувати спеціалізовані глосарії.

Виділені слова уналежнюють до професіоналізмів галузі фізиків. Спершу здається, що кожне зі слів є розповсюдженим і загальноживаним. Але переклад здійснюється згідно зі значенням, яке вони мають у цій професійній галузі:

Приклад 7. Leonard: No. No. Scientists do not compromise. Our minds are trained to synthesise facts and come to **inarguable conclusions** (3)

Леонард: Ні. Ні. Учені не йдуть на компроміс. Наші мізки призначені для синтезування фактів і **підсумку умовиводів**.

Під час перекладу постали труднощі з перекладом професіоналізму з багатьма значеннями, які з першого погляду підходять для перекладу. Але

якщо не перевірити ретельно значення професіоналізму, можна припуститися грубої помилки:

Проблемою перекладу через калькування є необхідність перевірити, чи всі значення термінів збігаються в мові оригіналу та мові перекладу. Прикладом такого перекладу, на нашу думку, може слугувати переклад наступного скрипту:

Приклад 8. Leonard: Penny. Just as Oppenheimer came to regret his contributions to the first atomic bomb, so too I regret my participation in what was, at the very least, an error in judgement. The hallmark of the great human experiment is the willingness to recognise one's mistakes. Some mistakes, such as Madame Curie's discovery of Radium turned out to have great scientific potential even though she would later die a slow, painful death from radiation poisoning. Another example, from the field of ebola research... (3)

Леонард: Пенні. Як Оппенхаймер попросив вибачення за свій вклад в першу атомну бомбу, так і я приношу вибачення за те, у чому брав участь, принаймні за помилку в судженні. Ознакою великого людського експерименту є готовність визнавати свої помилки. Деякі помилки, як дослідження Марією Кюрі радію, виливаються у величезний науковий потенціал, незважаючи на те, що пізніше вона повільно і болісно померла від променевої хвороби. Інший приклад, Дослідження еболи...

Не завжди легко вдається дібрати слово з відповідним значенням саме для цього контексту. Контекстуальна заміна – лексична трансформація, унаслідок якої перекладним відповідником стає слово, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова [6, 218]. Прикладом перекладу за допомогою контекстуальної заміни може слугувати такий скрипт:

Приклад 9. Lesley: Yeah, the department of energy said our regular space is kind of a **hot zone** (2)

Леслі: Так, на кафедрі енергетики сказали, що наше звичайне місце тепер – **заборонена зона**.

У наступному випадку ми можемо говорити про модуляцію або смисловий розвиток – заміну слова або словосполучки мови оригіналу одиницею мови перекладу, значення якої логічно виводиться зі значення вихідної одиниці:

Приклад 10. Sheldon: Assuming the device could be invented which would identify the quantum state of matter of an individual in one location, and transmit that **pattern** to a distant location for **reassembly**, you would not have actually transported the individual. You would have destroyed him in one location, and recreated him in another (1)

Шелдон: Вважаючи, що можна винайти пристрій, який визначатиме квантовий стан речовини індивіда в розташуванні і передаватиме цю **модель** у віддалене місце розташування для **повторного збору**, у тебе не буде фактично транспортовано го індивіда. У тебе буде індивід, знищений в одному місці і відтворений в іншому.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У дослідженні визначено сутність поняття «міжкультурна комунікація», узагальнено інформацію про особливості спілкування представників галузевих субкультур, окрес-

лено специфіку перекладу кінематографічних творів, що відображають галузеву субкультуру фізиків.

Установлено, що центральним поняттям у сфері прикладної міжкультурної комунікації є міжкультурна сприйнятливість. Її підвищення в умовах системних відмінностей, невизначеності, неоднозначності і змін стає важливим складником професійної придатності перекладача.

З'ясовано, що проблематика сучасного перекладознавства та міжкультурної комунікації характеризується також зміщенням акценту з пошуку нових стилів спілкування до розробки способів підвищення його ефективності.

Під час аналізу дослідницького корпусу (мікроконтексти скриптів серіалу «Теорія великого вибуху») виявлено такі особливості субкультури фізиків: 1) високий професіоналізм; 2) загальна освіченість і широкий світогляд; 3) застосування знань з галузі фізики в повсякденному житті; 4) постійне проведення експериментів; 5) специфічність мовлення представників субкультури фізиків, репрезентована синтаксичними (часте вживання умовного способу;

часте вживання модальних дієслів; збереження прямого порядку слів у реченнях; постійне використання складних речень), лексичними (заміна простих висловів конструкціями з термінами; пояснення звичайних речей у вигляді гіпотез, теорем; вживання спеціальної лексики (фізика) в контексті розмовної лексики) особливостями.

Простежено відмінні особливості англомовної субкультури фізиків, зокрема:

– розбіжність з українською субкультурою в розумінні понять (однією з особливостей англомовної субкультури фізиків є розбіжність з українською субкультурою в розумінні поняття матерії (matter), що охоплює в англійській субкультурі тільки речовину, а в українській – речовину і поле);

– різне визначення величин;

– невелика кількість синонімів до фізичних термінів.

Перспективою дослідження вважаємо створення картотеки особливостей субкультури фізиків, які викликають труднощі в перекладі, для подальшого використання при укладанні галузевого словника-довідника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білозерська Л. П. Термінологія як переклад / Л. П. Білозерська, Н. В. Возненко, С. В. Радецька. – Вінниця : Нова книга, 2010. – 235 с.
2. Ворошилова М. Б. Креолизованный текст : [кинотекст] / М. Б. Ворошилова. – Екатеринбург : Урал. гос. пед. ун-т, 2007. – 194 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 302 с.
4. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2002. – 368 с.
5. Коваленко А. Я. Науково-технічний переклад / А. Я. Коваленко. – Тернопіль : Видавництво Карп'юка, 2004. – 284 с.
6. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 448 с.
7. Лук'янова Т. Г. Основи англо-українського кіноперекладу / Т. Г. Лук'янова. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 204 с.
8. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдвард Сепир. – М. : Наука, 1993. – 656 с.
9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. – М. : Слово, 2000. – 224 с.
10. Cintas Diaz J. Audiovisual translation / George Diaz Cintaz. – New York : Palgrave Macmillan, 2009. – 256 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Big bang theory [Electronic resource] // The big bang theory. – Mode of access : https://bigbangtheory.fandom.com/wiki/Transcripts/The_Big_Bran_Hypothesis
2. The Big bang theory [Electronic resource] // The big bang theory. – Mode of access : https://bigbangtheory.fandom.com/wiki/The_Einstein_Approximation
3. The Big bang theory [Electronic resource] // The big bang theory. – Mode of access : <https://www.dailymotion.com/video/x6tld72>